

Николай Хрисимов

**БЪЛАРИЯ И ЕВРОПЕЙСКИЯТ ЗАПАД
ПРЕЗ ПЪРВИТЕ ДЕСЕТИЛЕТИЯ НА IX В.**

София, 2023

РЕЦЕНЗЕНТИ:

проф. д.н. Красимира Мутафова
(Великотърновски университет
„Св. св. Кирил и Методий“)

доц. д-р Иван Лазаров
(Великотърновски университет
„Св. св. Кирил и Методий“)

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на автора и на издателство „Изток-Запад“.

© Николай Хрисимов Николов, автор, 2023

ISBN 978-619-01-1341-6

НИКОЛАЙ ХРИСИМОВ

БЪЛГАРИЯ И ЕВРОПЕЙСКИЯТ ЗАПАД

ПРЕЗ ПЪРВИТЕ
ДЕСЕТИЛЕТИЯ НА IX в.

ИСТОРИЧЕСКИ
ХОРИЗОНТИ

На родителите ми

Съдържание

КОГАТО БЪЛГАРИЯ БЕШЕ ВЕЛИКА СИЛА В ЕВРОПА (проф. Пламен Павлов)	7
УВОД	11
ГЛАВА ПЪРВА	
ЗА ПАНОНСКИЯ ПРОИЗХОД НА КАН КРУМ И „КРУМОВАТА ДИНАСТИЯ“	17
ГЛАВА ВТОРА	
БЪЛГАРИ И АВАРИ В ОТНОШЕНИЯТА СИ В ПЕРИОДА НА СЪЩЕСТВУВАНЕ НА РАННОСРЕДНОВЕКОВНАТА БЪЛГАРСКА ДЪРЖАВНОСТ	25
Предисторията.....	25
Аварите и началото на българската държавност на Долен Дунав	32
Лексиконът „Свидас“ като извор за българо-аварските отношения в края Аварския каганат	46
Някои уточнения относно времето на началото на българската експанзия на Северозапад	50
Франкско-аварският конфликт от края на VIII – началото на IX век (хронология на събитията)	54
Българо-аварският конфликт в контекста на изворовите данни за франкско-аварския	63
Аварското наследство в Първото българско царство	81
ГЛАВА ТРЕТА	
КАКВО ЦЕЛИ КАН КРУМ С ПОДНОВЯВАНЕ НА ДОГОВОРА ОТ 716 г.? ЗАПАДНАТА ВРЪЗКА	99
ГЛАВА ЧЕТВЪРТА	
БЪЛГАРО-ФРАНКСКИЯТ СВЪЗЪК В ЦЕНТРАЛНА ЕВРОПА ПРЕЗ 20–30-ТЕ ГОДИНИ НА IX ВЕК	105
Борбата за аварското наследство и появата на нови (прото)държави в Централна Европа и Западните Балкани	105

Българо-византийските отношения през управлението на кан Омуртаг (814–831)	111
Изворови данни за среднодунавските племена, въстанали срещу българската държава	115
Колко и кои племена са в конфликт с българската държава?	117
Кога са присъединени към българската държава земите на тимочаните?	124
Върху определена територия (статично) ли протича конфликтът на българската държава с тимочаните?	135
Къде са били земите на абодритите-преденеценти и какво е предизвикало българската агресия към тях?	147
Опити за уреждане на общата българо- франкска граница по пътя на преговорите	151
„С огън и меч.“ Българската експанзия по Среден Дунав	159
ГЛАВА ПЕТА	
ЗА ПРОИЗХОДА НА КОМИТАТИТЕ В РАННОСРЕДНОВЕКОВНАТА БЪЛГАРСКА ДЪРЖАВА И НЯКОИ ПРОБЛЕМИ, СВЪРЗАНИ С ТЯХ	175
ГЛАВА ШЕСТА	
ЗЕМИТЕ НА ПЪРВОТО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО ПРЕЗ IX ВЕК НА СЕВЕР И ЗАПАД ОТ КАРПАТИТЕ – БЕЗСПОРНО И СПОРНО	199
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	247
ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА	253
Извори	253
Историография	256
СЪКРАЩЕНИЯ	281
ПРИЛОЖЕНИЕ	
ДОКУМЕНТИ, ДАВАЩИ КОСВЕНА ИНФОРМАЦИЯ ЗА БЪЛГАРСКИТЕ ДЕЙСТВИЯ ПО ТЕЧЕНИЕТО НА РЕКА ДРАВА	283
BULGARIA AND THE EUROPEAN WEST IN THE FIRST DECADES OF THE NINTH CENTURY (SUMMARY)	
	289

Когато България беше Велика сила в Европа

В „матрицата“ на нашите представи България е държава, разположена на Балканите, което е напълно разбираемо от гледна точка на последните столетия. По дефиниция ние, българите, приемаме за своя северна граница голямата европейска река Дунав, въпреки че знаем за средновековните ни земи до и отвъд Карпатите. Проблемът е, че възприемаме всичко това донякъде като красива и романтична приказка дори като своеобразна историческа „екзотика“... И пак по силата на някакъв специфичен „автосугестивен“ рефлекс прехвърляме съвременните геополитически позиции на страната ни върху цялото ѝ историческо битие, което иначе продължава повече от тринадесет века! В същата плоскост се вписва и присъщото ни (само)убеждение, че държавата ни „по дефиниция“ не е голяма, с което подсъзнателно „пренасяме“ днешните ѝ скромни мащаби не само в близкото, но и в далечното минало.

Всичко това, меко казано, е невярно. Естествено, в историческите карти на средновековна България, особено в периодите на най-значимото ѝ териториално разширение, границите са очертани далече на север – северозапад, достигайки до и отвъд Карпатите, по Средния Дунав и Тиса. Това важи и за североизточните предели на ранносредновековна България, ориентирани към поречията на Днестър и Днепър. Трябва да признаем, че при днешното състояние на историческата наука имаме повече информация за източния „вектор“ на българското етнополитическо пространство, вкл. археологически данни от проучванията в Румъния, Молдова и Украйна. По едни или други причини обаче присъствието на средновековната българска държава в Централна Европа, съответно нейните преки контакти със западния дял на континента, не е толкова добре познато, а в някои отношения е истинска загадка... Затова не е изненадващо, че тази безспорно важна тема – и като цяло, а и в нейните детайли – е почти неизвестна за широката публика. Нещо повече, нерядко е достатъчно „мъглява“ и за тесните специалисти...

В книгата си „България и европейският Запад през първите десетилетия на IX в.“ д-р Николай Хрисимов прави своеобразен пробив в нашите (не)знания, при-

вличайки разнообразен нов материал – както от гледна точка на историческите извори и свидетелствата на археологията, така и на най-новите проучвания на изследователи от Румъния, Унгария, Сърбия, Австрия и други страни. Представената монография обединява серия от тематични студии, които буквално преливат една в друга. Първата глава на книгата е посветена на широко известната „теория“ за произхода на кан Крум от общността на т.нар. панонски българи – една теза, която не само е спорна, но и погрешна. Сътворена преди повече от два века, тя е повтаряна от всеки следващ изследовател, така че на практика е забравено откъде тръгва, от кого и защо е създадена. Парадоксално е, че панонската „връзка“ в произхода на бележития владетел е пуснала дълбоки корени в историографията, университетски курсове, учебници, енциклопедии, къде ли не... Със силата на конкретни аргументи авторът убедително показва, че версията за „боила от Панония“ е изкуствена и лишена от доказателства. И че този бележит български владетел със сигурност принадлежи към потомствения аристократичен елит в Плиска.

Отново в новаторски дух, привличайки стари и нови проучвания и трактовки, Николай Хрисимов преразглежда и прецизира известното ни за отношенията на България с Аварския каганат. Без предпоставеност, опирайки се на конкретен доказателствен материал, авторът опровергава теорията за съществуването на „остатъчна“ аварска държавност в Панония чак до времето на завладяването на региона от маджарите/унгарците в началото на Х в. Напротив, българската власт отвъд Карпатите, по Средния Дунав и Тиса присъства достатъчно дълго – дотам, че в миналото унгарците са казвали „... от българско време...“, аналогично на познатото ни „... от време оно...“. Държим да отбележим също, че в средновековните унгарски хроники се откроява един загадъчен български „Магнус Кеан“/„велик кан“ (Крум и/или Омуртаг, може би обединени в една личност от легендите?), под чиято власт са били земите, завзети от маджарите след миграцията им в Централна Европа. От друга страна, унищожаването на агресивната „степна империя“ в сърцето на Европа от франки и българи води до създаването на държавите на моравци, хървати и сърби, намиращи се до онзи момент под властта на аварите – процес, който има фундаментални последици за Централна Европа и Западните Балкани.

Интерес будят разсъжденията на Николай Хрисимов за усилията на кан Крум след близо едно столетие да поднови българо-византийския договор от 716 г., което има определена връзка и със „западната“ линия в актуалните международни отношения. Струва си читателят да обърне внимание и на написаното за „патриция Теодор“, виден български емигрант във Византия в началото на IX в., а според нас бивш български владетел, чието управление е разположено във времето „между“ Кардам и Крум.

Конфликтът между България и империята на франките, обхващаща през първата половина на IX в. почти цяла Западна Европа, неведнъж е привличал вни-

манието на учените. И все пак този важен проблем винаги, малко или много, е третиран като серия от военно-политически събития от „периферията“ на българските държавни интереси. Разглеждайки събитията от двадесетте-тридесетте години на деветото столетие, образно казано, „под лупа“, Николай Хрисимов показва тяхното геополитическо значение и отражението им в тогавашния европейски свят, както и в перспектива. Не можем да не се съгласим с казаното от автора по повод на специфичния „византиноцентризъм“, характерен за българската медиевистика. Наистина, най-често именно отношенията на България с империята на ромеите са във фокуса на нейната външна политика. Същевременно не бива да забравяме, че средновековна България е имала достатъчно активни отношения с останалите свои съседи, а и не само с тях, ако прибавим арабите, средновековните италиански държави, Киевска Рус и наследилите я княжества, евразийските номади и т.н. При контактите си с тях българската държава е „излъчвала“ своето политическо и културно влияние, но на свой ред прагматично е заимствала чужд опит. Именно в тази посока е един от важните научни приноси в книгата на Николай Хрисимов – създаването на т.нар. комитати е в резултат на използвания опит на Франкската империя с нейните гранични провинции („марки“). По тази причина българският управител на гранична военна-административна област е „комит“, каквато е титлата и на неговите западни колеги – „комес“/граф.

Последната глава на книгата на Николай Хрисимов ни среща с познати, но и редица непознати „български следи“ отвъд Карпатите, в земите на север и северо-запад от тази наистина импозантна планинска верига. Любознателният читател ще се убеди сам в необходимостта от по-нататъшно проучване на българското средновековно наследство в земи, които днес ни изглеждат далечни, въпреки че са били сериозен дял от средновековната империя, изградена от нашите прадеди. Нека припомним, че византийските автори имат своя дефиниция – „България отвъд Дунав“ / „Отвъддунавска България“, която включва и земите на север от Карпатите. Повече за всичко това, както и за много други интересни събития, личности, археологически паметници и т.н., ще научим от книгата на Николай Хрисимов. Не на последно място, от нейните страници ще се убедим в необходимостта от още по-тесни връзки между българските учени и техните колеги от Румъния, Сърбия, Унгария, Хърватия, въобще от страните, които преди едно хилядолетие са основният „терен“ на контактите между България и европейския Запад.

В заключение, нека пожелаем на читателите приятно и ползотворно четене. Благодарение на книгата на Николай Хрисимов без съмнение ще разширим и задълбочим нашите знания за империята, изградена от Крум и Омуртаг, едната от трите Велики сили на европейския IX век.

Заслужава си!

проф. Пламен Павлов